

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
popovanatala425@gmail.com

ЕКСПРЕСІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ЗАСІБ ПОБУДОВИ МОВЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ЧИННИК ЗМІН НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНИХ КОНЦЕПТІВ

Постановка проблеми. Значна кількість лексичних одиниць у мовній картині світу Іспанії характеризується експресивною конотацією, яка з'являється в процесі мовлення завдяки позамовному та лінгвістичному контекстам. Цієї семантико-прагматичної особливості іспанська лексика набуває в процесі інтерпретації мовних одиниць носіями іспанської концептосфери відповідно до контексту їх використання, а також специфіки світогляду, темпераменту, способу сприйняття навколишньої дійсності.

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою вивчення мовних засобів впливу на елементи національної концептуальної системи, у якій відображається свідомість нації, та їх ефективного використання з погляду прагматики.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у визначенні особливостей реалізації ефективних мовленнєвих стратегій в іспанському дискурсі, які здатні впливати на розвиток національно маркованих концептів.

Метою нашої наукової розвідки є визначення мовних засобів, які здатні впливати на модифікацію національно маркованих концептів завдяки їх залученню до створення мовленнєвих стратегій впливу на колективного адресата.

Об'єктом нашого дослідження є мовленнєві стратегії, спрямовані на колективного адресата. **Предметом** нашого дослідження є роль експресії мовних одиниць, за допомогою яких реалізуються відповідні стратегії, у моделюванні національно маркованих концептів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню мовних засобів реалізації мовленнєвих стратегій впливу на масового адресата присвячено праці таких науковців, як А. Белова, О. Селіванова, В. Красних та ін. Найбільш універсальними класифікаціями комунікативних стратегій можна вважати класифікації, розроблені Т. ван Дейком та В. Кінчем [1]. До основних стратегій політичного дискурсу, що забезпечує широкий доступ до масової свідомості народу, на думку О. Яшенкової, належать стратегії самопрезентації, формування емоційного контролю, маніпулювання, нападу, дискредитації, самозахисту, а також агітаційна та інформаційно-інтерпретаційна [4, с. 169], кінцевою метою яких є зміна свідомості адресата [3].

Мовленнєві стратегії впливу на масового адресата характеризуються можливістю доступу до національної свідомості народу, а отже до складників національної концептосфери. Вивченню змін у розвитку національно вагомих концептів присвячено праці Е. Бобрової, С. Богатирьової, І. Голубовської, В. Долженкової, Н. Попової, Х. Фернандеса Хаена, Ф. Гарсії Хурадо. Проте не з'ясованим остаточно залишається питання впливу засобів реалізації мовленнєвих стратегій на національну концептосферу та їх ролі в її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш поширених властивостей мовних засобів, що використовується для реалізації мовленнєвих стратегій впливу на народні маси, є експресивна конотація, яку отримує лексика в контексті її використання. Вона не лише допомагає справити відповідний прагматичний вплив, а й сприяє розвитку національно маркованих концептів іспанської концептосфери, що формують образ Іспанії у свідомості її народу, та слугує засобом аргументації. Адресант обирає та комбінує мовні одиниці відповідно до референтної ситуації, тобто набору уявлень про об'єктивну дійсність, властивих свідомості мовця в момент спілкування [1, с. 90]. Саме ці елементи зумовлюють вибір мовних одиниць для конкретного висловлювання.

Важливим чинником відбору засобів відображення в мовній картині світу того чи іншого концепту є належність відповідного висловлювання до певного історичного проміжку часу та знання національно-специфічних та історико-культурних особливостей відповідної епохи. Вагомим складником концепту, що зумовлює його національне забарвлення, є його ціннісна частина, дослідження якої можливе завдяки вивченню інтерпретаційного поля концепту, адже інтерпретація іспанцями певного образу здійснюється завдяки відповідному використанню мовних одиниць [2, с. 121], зокрема експресивних.

Наприклад, образ імперіалістичної або сучасної демократичної іспанської монархії формується в свідомості іспанського народу завдяки поведінці, реакції на події, вчинкам та дискурсу короля Іспанії та наближених до нього осіб. Особливий статус монарха як уособлення влади в країні та гаранта конституційних прав громадян впливає на оцінку інтерпретацію лексичних одиниць, якими він досить часто послуговується. Вони набувають певного експресивного чи конотативного відтінку в контексті його промов та звернень до свого народу.

У сучасній мовній картині світу королівська родина відображається як захисник демократичних цінностей, свобод громадян та гарант Конституції, якою керується держава. Зокрема, лексеми на позначення універсальних та національно-специфічних цінностей іспанської нації характеризуються частотністю використання як політичними, так і особами королівської родини. Так, лексема *respeto* використовується у текстах, які містять 6 мільярдів слів, 673853 рази, що свідчить про його актуальність для сучасної іспанської нації. Наведемо відповідну ста-

тистику стосовно інших лексем-вербалізаторів іспанських національних цінностей, відображених у національно маркованих концептах: *responsabilidad* – 1250809, *cooperación* – 329629, *austeridad* – 47752, *solidaridad* – 242453, *libertad* – 1128954, *confianza* – 536720, *paz* – 1373467, *amistad* – 162514, *respeto* – 673853, *justicia* – 1744521, *tolerancia* – 73483, *empatía* – 33144 [5].

Завдяки кількісним підрахункам можемо стверджувати, що до найбільш актуальних фрагментів сучасної національної свідомості іспанців належать ті, аксіологічний компонент яких пов'язаний із такими аксіологемами, як *справедливість, мир, відповідальність, різні види свободи* (слова, віросповідання тощо), *толерантність, повага*.

Вони використовуються у синтагмах із лексемами, які надають їм національно-специфічного забарвлення, що відповідає соціальним та політичним процесам у країні й відображає реалії життя носіїв національної концептосфери: ... *los europeos necesitamos seguir aprendiendo de otras culturas haciendo gala de espíritu tolerante y abierto* [6]. – Це висловлювання свідчить про необхідність нагадування іспанцям, які високо шанують власний уклад життя, що вони мають показувати свою *відкритість* іншим культурам, своє бажання бути *толерантними* до усього того, що відрізняється від їхнього власного. Окрім того, використання присудка в першій особі множини сприяє розширенню ціннісного складника концепту *INTEGRACIÓN* у національній свідомості, формуючи тісний зв'язок між концептами *ESPAÑA* і *SOCIEDAD EUROPEA*, що акцентується емпазою на мовному рівні.

Nuestra democracia de antiguas raíces griegas confluye hoy en la defensa de unos valores y principios comunes [7]. – Мовний контекст свідчить про те, що іспанці інтерпретують свою *демократію* як спадок високо розвинутої в духовному, культурному та політичному плані Давньої Греції, тобто вважають себе спадкоємцями її демократичних засад.

Причиною звертання адресанта до таких загальновідомих і вічних понять є їхній постійний вплив на розвиток людства на кожному історичному етапі. Загальнолюдські та моральні цінності король Іспанії Хуан Карлос I називав основними рушіями прогресу людства, відроджуючи їхнє значення після панування диктаторського режиму: *Sin duda la técnica y el conocimiento son parte esencial de su quehacer, pero también, la Universidad ha procurado ser fuente de valores éticos y morales como elementos esenciales del progreso humano* [6].

Перехід лексем на позначення політичних цінностей у розряд аксіологічних одиниць суттєво залежить від партії, яка перебуває при владі, від пануючої ідеології в суспільстві та від того, прихильнику яких політичних поглядів належить дискурс.

Так, у дискурсі королівських осіб XXI століття головним політичним пріоритетом є співіснування найрізноманітніших партій та течій у країні, що відображено використанням таких аксіологічних одиниць, як *justicia, solidaridad, unidad, convivencia, hombres libres, sistema democrático* [6; 7; 9], у зверненнях до громадян, промовах, інтерв'ю.

У дискурсі сучасних політиків переважають аксіологеми *seguridad, balance político, compromiso firme, acuerdo, diálogo social, protección oficial, libertades, iniciativas, seguridad jurídica, derechos, consolidación democrática, justicia, globalización, solidaridad, unidad, convivencia, hombres libres, sistema democrático*, що зумовлюється політичною боротьбою, знаходженням компромісів, прагненням співпраці заради досягнення спільної мети: *Todas las personas deben tomar parte en el desarrollo de nuestra sociedad* [8]. *La defensa de nuestro sistema de libertades nos exige contar con unas Fuerzas Armadas bien capacitadas y bien equipada* [9].

Загальноєвропейські цінності, що приходять на зміну імперіалістичним цінностям Іспанії, стають складниками іспанської національної концептосфери наприкінці XIX століття та в другій третині XX століття. Вони представлені в мовній картині світу лексемами *unidad con las instituciones europeas, responsabilidad en la lucha internacional contra la pobreza, globalización económica, cohesión europea, diálogo, tolerancia, cooperación, posibilidad, colaboración, modernización* [6; 7; 8]. Їхнє використання характеризує носіїв мови як прибічників процесів глобалізації суспільства заради взаємодопомоги та співробітництва не лише на рівні окремої нації, а й на рівні загальнолюдських інтересів.

Лексеми на позначення національно-специфічних цінностей відбивають як концептосферу носіїв мови, так і притаманні цьому суспільству соціальні та політичні процеси: *cultura española, monarquía de todos, Estado-nación, transformación de la economía, reformas de los servicios públicos tradicionales, peso económico internacional, reformas, liberalización modernización, educación pública, Sociedad de la Información, voluntad de los españoles, soberanía nacional* [6; 7; 8].

Через перехід Іспанії до якісно нових демократичних засад у XX столітті відбувається розвиток семантичного значення деяких лексем, що репрезентують у мовній картині світу ціннісні категорії національної концептосфери. Вони набувають якісно нового значення у зв'язку зі зміною політичного курсу країни. Так, лексема *libertad*, утворюючи словосполучення з іншими лексичними одиницями, характеризує явища, притаманні життю цієї нації, та відображає національно-специфічну інтерпретацію іспанцями відповідного концепту, специфічними рисами якого є такі концептуальні ознаки, як:

1. «Політична свобода», що своєю появою завдячує прийняттю закону про свободу політичних партій у Іспанії: *Cualquier partido disfruta de una libertad absoluta* [7].

2. «Свобода особистості», що гарантується новою Конституцією Іспанії: *Las nuevas tecnologías van a suponer una profundización de las libertades individuales* [9].

3. «Свобода думки та свобода дій»: ... *privación básica de las libertades, y, en particular, de la libertad para opinar y para participar libre y democráticamente en los asuntos públicos* [8].

Оскільки використання конотативно забарвлених мовних одиниць апелює до найбільш актуальних на поточний історичний момент концептів, їхній аксіологічний складник може піддаватися модифікації, спричиненій

використання мовцями різноманітних мовленнєвих стратегій впливу на національну свідомість іспанців, характеристиками якої є національно-специфічний спосіб мислення та сприйняття навколишньої дійсності, сформований протягом тривалого історичного періоду, а також менталітет, відображений національною концептосферою.

Використання експресивної та конотативно забарвленої лексики не лише допомагає адресату досягнути поставленої комунікативної мети, а й впливає на оцінку того чи іншого явища, змінює його образ, закладений у колективній свідомості народу, а отже, і відповідний концепт. Найкращого прагматичного ефекту адресант досягає за умови використання певної мовленнєвої тактики, наприклад відбору та комбінації експресивних мовних одиниць, аксіологем, конотацій. Реалізація стратегії за допомогою цих тактик, у поєднанні із прототипними категоріями наявних у свідомості концептів, формують оцінку, а отже і модифікують світосприйняття широкими верствами населення відповідних явищ і процесів.

Найпоширенішою стратегією формування масової думки є переконання адресата завдяки впливу на його свідомість. Мовними засобами реалізації цієї стратегії є різні типи антонімів – лексичні та контекстуальні, за допомогою яких можна протиставляти дії та обіцянки, минуле й майбутнє тощо: *La mejor expresión de esta transformación consiste en que nuestros desafíos y posibilidades son ahora distintos de los que teníamos hace cuatro años* [8].

Створення контрасту начебто ненароком нагадує про недоліки та невиконані обіцянки опонента, підкреслюючи заслуги власної партії завдяки використанню дієслів зі значенням «результативності»: *realizar; resultar; cumplir; introducir; reformar; hacer: Creo que la credibilidad de nuestro Gobierno se mantiene por los hechos y no por las promesas incumplidas* [7]. ... *lo ofrecimos y lo hemos cumplido* [9].

Мовленнєвий вплив на національну свідомість можливий завдяки використанню лексем зі значенням «майбутнього» та відповідних дієслівних форм, у мовному контексті використання яких зустрічається лексика із позитивним конотативним забарвленням. Такі комбінації надають національно маркованим концептам оптимізму та надії, що властиві темпераментним і добродушним іспанцям: *Sólo así, con la colaboración entusiasta, nuestra querida España podrá ir adelante* [6]. *Además, la creación de esta empresas en el futuro crear empleo* [7].

Значення «новизни» та «прогресу» також сприяють позитивному сприйняттю всього висловлювання, спрямовують способи його інтерпретації народною свідомістю, а отже впливають на формування асоціативних зв'язків між національно маркованими концептами, оскільки схвальне сприйняття одного явища, відображеного концептом, сприяє модифікації ціннісного компонента інших концептів, що з ним асоціюються: *Nuestras tecnologías nuevas y nuestra capacidad de innovación permiten compararnos con otros países europeos de vanguardia* [9].

Аксіологеми з негативною конотацією, актуалізуючи асоціативні зв'язки між ціннісними складниками концептів, можуть сприяти процесу переоцінки національних цінностей у свідомості іспанців. Вони використовуються в дискурсі з метою нагадування, протиставлення, звинувачення: *Las cosas van peor y las soluciones que ustedes proponen las empeoran* [7].

За допомогою негативних аксіологічних одиниць будується стратегія критики, яка дає можливість спонукати суспільство до рішучих кроків з метою покращення його благополуччя або ж з метою власних корисних цілей. Також вона зауважено підкреслює переваги адресата над його супротивником: *La inflación ha generado una situación de inestabilidad a las empresas* [9]. *Es el desastre de la gestión del Ministerio* [8].

Накопичення мовних одиниць з негативним значенням у одному висловлюванні змушує адресата сприймати їх як суму негативних значень, що загострює увагу на негативних моментах, тим самим підштовхуючи адресата до пошуку шляхів їх вирішення: *La economía sigue produciendo marginados que esperan ocupar su puesto en el mercado de trabajo* [6]. *La política del Gobierno genera inseguridad para todos* [7].

Звернення до проблем різних соціальних верств населення актуалізує в свідомості відповідні концепти, чим сприяє більш емоційному та позитивному сприйняттю пропозицій адресата щодо шляхів їх вирішення. Вербалізація негативних характеристик концептів у поєднанні з мовними одиницями суб'єктивної семантики, на зразок *proponer; querer; poder; desear; creer; pedir*; реалізують атрактивну мовленнєву стратегію, за допомогою якої адресат здатен привернути увагу широкої аудиторії до власної позиції та отримати її підтримку. Адже відомо, що особистісна близькість до проблеми у свідомості асоціюється з її розумінням, а отже і намаганням її вирішити: *Requiero que baje los impuestos* [8]. *La Corona, símbolo unitario, aspira a salvar ese trecho capitalista y a construirse en elemento equilibrado de la nación* [6].

Експресії також набувають прикметники з позитивним конотативним забарвленням, що підсилюються прилівниками. За допомогою такої комбінації мовних засобів реалізується мовленнєва стратегія закликів та модифікується аксіологічний складник відповідних концептів, до конотативних ознак якого додаються нові характеристики, зокрема *necesario; importante; intensivo; claro* тощо: *extraordinariamente claro* [7], *muy importante* [9].

Закликаючи іспанців до патріотизму, політики вербалізують концепт *PATRIA* за допомогою значної кількості мовних одиниць зі значенням «єдності», зокрема *solidaridad; convivencia; cohesión; juntos; todos; unir; integrar; incorporar*: *Hay en España cinco cohesiones que a mí me parecen básicas y que quiero salvaguardar* [7].

Використання лексичних одиниць із семою єдності характеризує політичний розвиток іспанського суспільства як тенденцію об'єднання, терпимості, співіснування найрізноманітніших явищ в єдиній нації, що стало особливо актуальним у зв'язку з нещодавніми подіями в Каталонії. Характеристиці концепту *ESPAÑA* як цілісного ментального образу сприяє вербалізація ознак *unidad, sintonía, cohesión, armonía* та *convivencia*: *Este nuevo patriotismo proclama que todos caben y son necesarios, cualquiera que sean sus creencias, sus orígenes o sus opiniones y ha hecho posible el éxito de convivencia de culturas* [6].

Ці лексеми допомагають мовцю не лише здійснити заклик до національного об'єднання, але й сприяють позитивному сприйняттю процесу *integración* Іспанії в міжнародні організації: *La incorporación de España a la Unión Económica y Monetaria coincide también con un proceso de globalización económica* [8].

Висновки. Таким чином, значна частина загальноживаних лексичних одиниць у соціально значущому іспанському дискурсі, зокрема політичному та економічному, набуваючи експресії та конотативного забарвлення, стає ефективним засобом впливу на свідомість представників іспанської нації, тим самим модифікуючи національно марковані концепти та підштовхуючи їх до суттєвих змін. Іntenційно-прагматичне моделювання мовної картини світу є одним із чинників еволюції національно маркованих концептів і свідчить про те, що не лише зміни концептуальної свідомості впливають на мовну картину світу, але і мовна картина світу здатна впливати на вектори розвитку прототипного ядра національно маркованих концептів, зокрема на формування образу Іспанії у свідомості її громадян. Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у вивченні фрагментів мовної картини світу, що здатні формувати суспільні настрої шляхом впливу на національну свідомість народу.

Література:

1. Дейк Т. А. ван, В. Кинч. Стратегии понимания связного текста. *Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка*. Москва, 1988. Вып. XXIII. С. 153–211.
2. Попова Н.М. Варіювання прототипних категорій концепту *machismo* в національній концептосфері Іспанії XVI–XXI століть. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. Вип. 73. С. 121–124.
3. Чепіль О. Особливості реалізації комунікативних стратегій у політичному дискурсі. *Острозька академія*. 2015. URL: <https://naub.ua.edu.ua> (дата звернення: 15.01.2019).
4. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації. Київ : Академія, 2010. 312 с.
5. Corpus NOW del español de Mark Devis. URL: <http://www.corpusdelespañol.org> (дата звернення: 20.01.2019).
6. Discursos del Rey de España. URL: <http://www.casareal.es> (дата звернення: 18.01.2019).
7. El País. Prensa de España. URL: <http://www.elpais.es> (дата звернення: 15.01.2019).
8. Noticias de RTVE (RTVE News). Madrid, 2018.
9. Prensa de España. ABC. URL: <http://www.abc.es> (дата звернення: 19.01.2019).

References:

1. Deik T. A. van, Kinch V. (1988). Stratehii ponimaniia sviaznoho teksta [Strategy of understanding of the coherent text]. *Novoe v zarubezhnoi linhvistike. Kohnitivnye aspektyazyka*. Moscow, XXIII, 153 – 211 [in Russian]
2. Popova N.M. (2018). Variiuvannia prototypnykh katehorii kontseptu machismo v natsionalnii kontseptosferi Ispanii XVI–XXI stolit [Variations of prototype categories of a concept machismo in a national sphere of concepts of Spain of the XVI–XXI centuries]. *Pivdenniy arkhiv (filolohichni nauky)*, 73, 121 – 124 [in Ukrainian].
3. Chepil O. (2015). Osoblyvosti realizatsii komunikatyvnykh stratehii u politychnomu dyskursi [Features of realization of communicative strategy in a political discourse]. *Ostrozka akademiia*. Retrieved from: <https://naub.ua.edu.ua> [in Ukrainian].
4. Yashenkova O.V. (2010). Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Bases of the theory of language communication]. Kyiv : Akademiia, 312 [in Ukrainian].
5. Corpus NOW del español de Mark Devis. Retrieved from: <http://www.corpusdelespañol.org>.
6. Discursos del Rey de España. Retrieved from: <http://www.casareal.es>.
7. El País. Prensa de España. Retrieved from: <http://www.elpais.es>.
8. Noticias de RTVE (RTVE News) (2018). Madrid.
9. Prensa de España. ABS. Retrieved from: <http://www.abc.es>.

Анотація

Н. ПОПОВА. ЕКСПРЕСІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ЯК ЗАСІБ ПОБУДОВИ МОВЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ЧИННИК ЗМІН НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНИХ КОНЦЕПТІВ

У статті визначено роль експресивних мовних одиниць у розвитку іспанських національно маркованих концептів, що відображають національну свідомість. Шляхом аналізу мовленнєвих стратегій впливу на колективного адресата встановлено, що конотативно забарвлені мовні одиниці здатні моделювати ціннісний складник концептів та впливати на розвиток їхнього інтерпретаційного поля. Експресивна лексика використовується адресатом у синтагмах із вербалізаторами національно значущих реалій з метою реалізації мовленнєвих стратегій впливу на масову свідомість, найпоширенішими тактиками яких є протиставлення, надання оцінки, критика, заклик до дій.

Ключові слова: експресія, конотація, мовленнєва стратегія, національно маркований концепт, дискурс, прагматика.

Summary

N. POPOVA. LINGUISTIC UNITS EXPRESSION AS A MEAN OF SPEECH STRATEGY CREATION AND NATIONALLY-TAGGED CONCEPTS DEVELOPMENT

The article deals with the modifying role of expressive linguistic units in the development of Spanish nationally-tagged concepts reflecting national consciousness. Having analyzed speech strategies, created for collective recipient influence, we have found out that connotative colored language units are able to change concept value component and influence on the development of concept interpretive field. The expressive words are used by the addressee in syntagmatic

relations with nationally-significant realities verbalizers in order to implement speech strategies for the mass consciousness influence. The most common tactics of speech strategies are opposition, evaluation, critique, call to action.

It has been established that linguistic units with positive connotative meaning combined with universal on nationally-specific axiologems serve to create a positive social reception of the phenomena, reflected in the national consciousness by the concepts INTEGRACIÓN, SOCIEDAD EUROPEA, ESPAÑA, PATRIA. The most used tactics of linguistic strategies, influencing on public opinion, are the use of antonyms to contrast the past and the future, lexemes with the meaning of “novelty”, “change”, “progress”, “future” to provide a positive connotation to the statement. Language units with negative connotative meaning are used to devalue certain concepts in the consciousness and to provoke decisive actions and search of other ways. The combination of a negative assessment with subjective semantics lexemes focuses on the subject, emphasizing his/her role in the deployment of certain events. The specificity of the discourse appealing to the collective recipient, characterized by a common national consciousness, is the ability of its language units with neutral connotations to acquire expression, provided that they are combined with verbalizers of nationally-important and nationally-determined mental units in a linguistic context.

Intentional and pragmatic modeling of the language world view is one of the factors of the nationally-tagged concepts evolution and it suggests that not only changes in the conceptual consciousness influence on the language world view, but the language world view can also influence on development vectors of nationally-tagged concepts prototype core, in particular on the formation of Spain image in the consciousness of its citizens.

Key words: expression, connotation, speech strategy, nationally-tagged concept, discourse, pragmatics.